

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Крамченкової Віри Олександрівни** «**Психологія функціонування сімейної системи при тютюнопалінні**», подану на здобуття наукового ступеню доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Актуальність теми дисертаційного дослідження Крамченкової Віри Олександрівни «Психологія функціонування сімейної системи при тютюнопалінні» обумовлює дефіцит теоретичних і практичних досліджень закономірностей і психологічних механізмів взаємовпливу сім'ї і курця відповідно до специфіки сімейного функціонування на різних етапах її життєвого циклу. Проблема функціонування сім'ї є особливо актуальною у сучасних складних соціокультурних, соціально-демографічних, екологічних та політичних умовах, оскільки виступає основною сферою життєдіяльності людини та від її гармонійності залежить розвиток та життєвий шлях окремих особистостей та функціонування соціуму в цілому. У багатьох дослідженнях наголошується, що сім'я як ланка, що пов'язує життя індивіда та життя соціального організму, завжди прямо або опосередковано віддзеркалює всі зміни, що відбуваються в суспільстві. Системний характер сімейного функціонування обумовлює специфічні реакції на зовнішні та внутрішні сімейні стресори. За умов гармонійного функціонування сімейної системи формується психологічний імунітет, резистентність до стресу різного походження, що забезпечує більш ефективний копінг кризових ситуацій та соціальну адаптацію. Та навпаки, дисфункціональність сімейної системи може призводити до виникнення та посилення симптоматичної поведінки, дисгармоній особистості та зниження соціально-психологічної адаптації за механізмами паталогізуючого сімейного наслідування та трансгресії неадаптивних емоційно-поведінкових патернів.

Розгляд тютюнопаління як сімейної проблеми, а «тютюнової сім'ї» як відкритої динамічної системи, яка знаходиться в постійному розвитку, функціонує на різних рівнях та характеризується взаємною детермінацією її структури та процесів, певними зв'язками і відносинами її членів, що проявляють себе в циклічних патернах взаємодії, в їх структурі, ієрархії, в розподілі ролей і функцій, відкриває нові перспективи досліджень тютюнопаління.

Робота, поза сумнівом, актуальна як з теоретичної, так і з практичної точки зору. *Теоретичне* значення цієї дисертації міститься в тих відповідях, які В.О. Крамченкова дає на три питання про особливості тютюновообумовленого сімейного функціонування. По-перше, у чому полягає психологічний зміст паління у сімейної системи? По-друге, яка роль семантизації паління у функціонуванні сімейної системи? По-третє, яка специфіка сімейного функціонування при тютюнопалінні на різних етапах життєвого циклу сім'ї? У *практичному* плані це дослідження дає можливість по-новому шукати відповіді на такі питання, що хвилюють психологів-практиків. Це, наприклад, питання про те, які феномени сімейного функціонування пов'язані з ефектами актуалізації-ретардації тютюнової поведінки? Які методи психодіагностики можна застосовувати для характеристики тютюнової поведінки? Як тютюнова поведінка пов'язана із характеристиками діадної та тріадної сімейної взаємодії? На усі ці питання Віра Олександрівна дає досить послідовні, логічно обґрунтовані і підкріплені емпіричними даними відповіді.

Цінним у роботі є те, що Крамченкова В.О використовує не тільки загальноживані методи психодіагностики, а й розроблює нові та адаптує зарубіжні методик, які відповідають вимогам сучасності та завданням, поставленим у дисертаційному дослідженні.

Структура роботи традиційна. Вступ містить усі необхідні пункти. У ньому чітко сформульовані мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження, охарактеризовані методологічні основи і методичний інструментарій роботи.

Не викликає заперечень трактування новизни. Усі пункти новизни, позначені у вступі, підтверджено в ході як теоретичного аналізу, так і за допомогою власних експериментів автора.

Вивчення теоретичної частини роботи переконує в начитаності дисертантки, її знайомстві з широким колом важливих літературних джерел з загальної психології. З упевненістю можна констатувати, що на сьогодні теоретична частина дисертації В.О. Крамченкової містить один з найбільш повних оглядів західної та вітчизняної літератури з проблеми функціонування сімейної системи у контексті тютюнопаління.

Дисертантка продемонструвала добре розвинену здатність до узагальнення складного теоретичного та емпіричного матеріалу у запропонованій концепції сімейної семантизації паління яка пояснює феномени сімейної системи та сімейнообумовлений механізм маніфестації та фіксації тютюнопаління. Представлена у здійсненому авторкою теоретико-методологічному аналізі дослідницька модель підкріплюється відповідним діагностичним комплексом. Отже, наукові положення теоретико-методологічної частини роботи повною мірою обґрунтовані адекватною методологічною і теоретичною орієнтацією автора, опорою на новітні теоретичні положення в області, що вивчається.

У належній мірі обґрунтованими є і власні емпіричні знахідки автора, оскільки методи і методики дослідження відповідають його предмету і цілям. Дослідницька вибірка репрезентативна. Математико-статистична обробка цілком коректна і відповідає природі отриманих даних.

Дисертаційна робота виконана у відповідності з науково-дослідною роботою кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологія розвитку суб'єктів педагогічного процесу» (номер державної реєстрації 0111U008875).

В експериментальній частині роботи автором вперше виявлено семантизацію паління на різних рівнях функціонування сімейної системи та показано її типологічні особливості. В.О. Крамченковою було показано

взаємообумовленість сімейного функціонування модальністю суб'єктивної семантики паління та його специфіку на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Авторкою виявлено систему сімейних та індивідуально-психологічних предикторів мотивації відмови від паління на різних етапах життєвого циклу сім'ї. В.О. Крамченковою було визначено символічне використання паління у сімейній взаємодії для регуляції дистанції, об'єднання та стабілізації сімейної системи, реалізації контролю та влади, прояву почуттів та прагнень, вираження яких блоковане у сім'ї. А також показано, що тютюнова поведінка, як активність, що заміщує психологічні дефіцити має в своїй структурі адиктивну, компенсаторну і комунікативну складові та взаємно обумовлена з характеристиками сімейного функціонування.

У теоретичному плані дисертація має високу значущість, оскільки в ній концептуалізовано тютюнопаління як сімейну проблему та включено до категоріально-поняттєвого апарату загальної психології понять «тютюнова сім'я» і «тютюнообумовлене сімейне функціонування», концептуалізовано феномен сімейної семантизації паління, верифіковано форми мотивації відмови від паління. Отримані авторкою дані щодо репрезентації паління у сімейній історії та в індивідуальній картині світу особистості, виявленні типологічні та структурні особливості тютюнової поведінки особистості, сімейних чинників розвитку та ретардації тютюнопаління, а також системи психологічних предикторів мотивації відмови від паління на різних етапах життєвого циклу сім'ї значно доповнюють сучасні наукові погляди на феноменологію паління у сім'ї.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені автором методики, а саме опитувальники «Вплив паління на сімейне функціонування», «Паління як заміщення психологічного голоду», «Мотивація відмови від паління» та анкета «Дослідження психологічних установок щодо паління» можна використовувати у практичній допомозі сім'ї, діагностиці мотиваційно-потребової сфери курця, при розробці профілактичних та психокорекційних програм відмови від паління.

Методологічна побудова роботи може стати алгоритмом дослідження соціально стерпних форм адиктивної поведінки в сім'ї з урахуванням їх специфічних ознак, наприклад адикції до їжі.

Повнота і рівень опублікованих результатів дисертації забезпечена достатньою кількістю наукових праць, монографій, у статтях у фахових та наукометричних виданнях, зокрема у базі Web of Science.

Все вище сказане дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Крамченкова В.О. є завершеним самостійним дослідженням, за своїм змістом відповідає спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Проте доцільним виявляється позначення деяких зауважень та побажань.

1. Для визначення сімейної семантизації паління, що розкривається у третьому розділі дисертаційного дослідження, доцільно було б використати аналіз сімейних наративів.
2. У контексті розгляду паління в сім'ї як комунікативного патерну було б доцільним включити до характеристики діадної взаємодії подружжя параметри методики «Спілкування в сім'ї» Альошіної Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовської Е.М.
3. Дослідження виграло завдяки аналізу співвідношення позиції члена сім'ї у сімейній ієрархії та особливостей його тютюнової поведінки.
4. У третьому розділі дисертації представлено аналіз репрезентації паління у сімейній історії на матеріалі генограм респондентів із різним тютюновим статусом. В аналізі сімейної історії поряд з представленістю курців у попередніх поколіннях, взаєминами з ними, темами щодо паління в сімейній ідеології та загальним ставленням до нього, доцільно було б показати синхронії віку ініціації паління.
5. Бажано було б розширити характеристику сучасного соціокультурного контексту щодо паління, який відбивається на функціонуванні сім'ї при тютюнопалінні.

6. У дисертаційному дослідженні зустрічаються стилістичні та граматичні огріхи, орфографічне неточності, технічні недоліки тощо.

Відмічені недоліки не знижують загального позитивного враження від дисертаційної роботи В.О. Крамченкової. Висновки дисертації відповідають меті і завданням дослідження, а текст автореферату – тексту дисертації. Таким чином, на захист представлена самостійна, завершена, цілісна науково-дослідна робота з актуальної проблеми - визначення психологічної структури, закономірностей та механізмів функціонування сімейної системи при тютюнопалінні на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Дисертантка продемонструвала високий рівень професійних умінь аналізувати і систематизувати теоретичний і емпіричний матеріал.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю нових положень дисертація Крамченкової В.О. «Психологія функціонування сімейної системи при тютюнопалінні» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 567 від 24.07.2013 р., які висуваються до докторських дисертацій, а її автор Крамченкова Віра Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія; історія психології.

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук,

завідувач кафедри психології, професор

Полтавського національного педагогічного

університету імені В.Г. Короленка

К.В. Седих

Підпис <i>К.В. Седих</i>
Засвідчую Пров. фахівець відділу кадрів <i>О.М. Паляниця</i>